

Mr. sc. Davor Pauković

Konstrukcija neprijatelja: HDZ u *Politikinoj* rubrici „Odjeci i reagovanja“ 1989./91.

APSTRAKT: U ovom članku autor se osvrće na tekstove o HDZ-u i Franji Tuđmanu u rubrici „Odjeci i reagovanja“ beogradskog dnevnog lista *Politika* tijekom 1989./90. Kroz primjere tekstova pokušavaju se izdvojiti ključne sastavnice strukture diskursa, argumentacijske strategije i ciljevi. Analiza pokazuje kakva je bila percepcija HDZ-a u rubrici, odnosno što je ta stranka prema autorima tekstova značila za Hrvatsku, Jugoslaviju i posebno Srbe u Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: „Odjeci i reagovanja“, *Politika*, Hrvatska demokratska zajednica, Franjo Tuđman, srpski novinski diskurs.

Neosporno veliku ulogu u scenariju ratnog raspada Jugoslavije odigrala je medijska propaganda. Ona je krajem osamdesetih i početkom devedesetih, uz ionako brojne objektivne probleme u federaciji, potaknula i širila diskurs nepovjerenja, mržnje, stereotipa i nacionalnih podvajanja.

Posebno mjesto u tome pripada rubrici „Odjeci i reagovanja“ beogradskog dnevnog lista *Politika*. Rubrika je pokrenuta u srpnju 1988., a izlazila je do ožujka 1991. godine. Tijekom tog razdoblja u rubrici je objavljeno više od četiri tisuće priloga.¹ „Odjeci i

---

¹ Građu rubrike su sakupili, priredili i objavili Aljoša Mimica i Radina Vučetić. U tom hvalevrijednom poduhvatu građa je objavljena u digitalnom obliku, uz uvodni tekst, tablice, grafikone i mogućnost pretraživanja. Građa obuhvaća 4120 priloga (pisma, članci, pjesme, feljtoni, telegrami, itd.), odnosno oko 90% svih priloga rubrike. Preostalih desetak posto izostavljeno je iz razloga što su bili tematski vezani za matičnu rubriku „Među nama“ iz koje su „Odjeci“ nastali ili su bili bez ikakvih političkih referencija, kao i oni tekstovi koje su potpisali

reagovanja“ trebali su, kroz pisma i reakcije čitatelja, izraziti volju „naroda“ o ključnim pitanjima turbulentnog perioda kraja osamdesetih godina. Rubrika je nastala u kontekstu populističkog i nacionalističkog vala u Srbiji u drugoj polovici osamdesetih godina. Ključni faktor za razumijevanje nastanka i obilježja rubrike je strategija Miloševićevog režima ustoličenog na Osmoj sjednici CK SK Srbije u rujnu 1987. godine. Ta nova strategija zasnivala se na populističkoj izravnoj komunikaciji između vlasti i naroda, pri čemu je rukovodstvo zapravo samo provodilo autentičnu „volju naroda“. Izraz toga bilo je „događanje naroda“ ili „antibirokratska revolucija“ odnosno „spontana“ okupljanja naroda na kojima se parolama izražavala „volja naroda“, a zapravo ukazivalo na buduće političke akcije i ujedno legitimiziralo izvaninstitucionalne metode.²

U praćenju i podršci „revoluciji“ prednjačila je *Politika*, a posebno njena rubrika „Odjeci i reagovanja“ koja je postala gotovo njeno medijsko glasilo. Tako parole izvikivane na mitinzima često slične naslovima u rubrici. Primjerice parole „Izdajnici naroda, sudiće vam narod“ ili „Novi ustav pišaće narod“, i s druge strane naslovi „Narod je rekao: na redu su rukovodioci“ ili „Narod najbolje zna šta je za njega dobro“.³ Neovisno o tome da li je i koliko „odjeka“ bilo naručeno ili pisano u samoj redakciji rubrika je zasigurno predstavljala vrhunac novinskog populizma, nacionalne mitomanije i homogenizacije javnog mnijenja u fazi pripreme rješenja „srpskog pitanja“ i jugoslavenske krize. Kako piše Aleksandar Nenadović Politikino ime i ugled kroz rubriku „sve agresivnije će preuzimati sejači spontanog i naručenog gneva u ime odbrane Srbije i Srba, borci za nedodirljivi projekt jugoslovenskog i srpskog razvoja, koji je utvrdila 'istorijska' Osmo sednica“.⁴

Priloga vezanih za Hrvatsku objavljeno je 527, odnosno 12,8% ukupnog broja tekstova rubrike. Prisutnost tema vezanih za Hrvatsku ovisilo je o aktualnom političkom kontekstu, a najveća zastupljenost bila je u ožujku, srpnju i kolovozu 1989. i u ljeto 1990. godine.⁵ Prikazivanje Hrvatske (Hrvata) u rubrici treba promatrati u kontekstu srpske nacionalne homogenizacije i određenih političkih (nacionalnih) ciljeva. Stvarateljima nacionalističkog javnog diskursa u Srbiji Hrvatska se pojavljuje kao jedan od „prirodnih“

---

dopisnici *Politike*. Aljoša Mimica, Radina Vučetić, „Vreme kada je narod govorio“. Rubrika „Odjeci i reagovanja“ u listu *Politika* (juli 1988 – mart 1991), Beograd 2001.

² O „antibirokratsko revoluciji“ pogledati: Olivera Milosavljević, „Antibirokratska revolucija 1987-1989. godine“, *Dijalog povjesničara – istoričara* 8 (priredili Hans-Georg Fleck, Igor Graovac), Zagreb 2004., str. 319.-336.

³ *Odjeci i reagovanja* (*Politika*, 1988-1991), *Okrugli sto*, Beograd, 14-15. decembar 2001. godine, str. 16. (<http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/odjeci2.pdf>)

⁴ Aleksandar Nenadović, „'Politika' u nacionalističkoj oluji“, *Srpska strana rata, Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, II deo* (priredio Nebojša Popov), Beograd 2002., str. 155.

⁵ A. Mimica, R. Vučetić, nav. dj., *Uvod* i grafikon 11.

neprijatelja, nužna u oblikovanju odnosa *Mi i Oni*. Tome cilju uvelike su poslužili nacionalni stereotipi koji imaju funkciju generaliziranja, a puno lakše se šire i prihvaćaju u okolnostima nacionalne homogenizacije, ksenofobične atmosfere i rasta političkih neprijateljstva.⁶

Hrvatska (političko rukovodstvo) i Hrvati u rubrici se često spominju i vežu uz termine: *antisrpska koalicija*, *neprincipijelna koalicija*, *separatizam*, *antisrpstvo*, *genocid*, *ustaše*, *Jasenovac*, *maspok* i tome slično. To je u skladu s nacionalnom diskurzivnom strategijom koja je postala dominantna krajem osamdesetih godina u Srbiji, a za cilj je imala pripremiti i homogenizirati naciju za rješenje „srpskog pitanja“ u Jugoslaviji. Za ostvarenje određenih političkih ciljeva potrebno je bilo odrediti i raskrinkati neprijatelje, stereotipno odrediti granicu između *Nas i Njih*, *dobrog* i *zlog*. U tom kontekstu Hrvatska i Hrvati pripadaju *drugoj strani* koja stoji na putu ispravljanju historijskih grešaka i zabluda.

U ovom radu usredotočit ćemo se na tekstove u rubrici o Hrvatskoj demokratskoj zajednici (HDZ), uključujući i tekstove o stranačkom predsjedniku Franji Tuđmanu. O pojedinim događajima koji se spominju u tekstovima navodit će se samo neki osnovni podaci, a isključivo u svrhu lakšeg praćenja teksta.

Pojava HDZ-a i Tuđmana na javnoj sceni u prvoj polovici 1989. u hrvatskom novinstvu popraćena je ocjenama da se radi o desnoj nacionalističkoj stranci, a uspoređivana je sa sličnim pojavama u Srbiji. Tuđman je uspoređivan i s Draškovićem i s Miloševićem. Kako se budu primicali izbori u proljeće 1990., u kontekstu sve izraženijih nacionalnih homogenizacija, HDZ će se sve više percipirati kao stranka koja najodlučnije brani nacionalne interese. U srpskom novinstvu Tuđman i HDZ su od početka povezivani s nacionalizmom i ustaštvom. Tekstovi u srpskom novinstvu (*Politika*, *Intervju*, *NIN*, *Duga*, *Večernje novosti*) koristili su pojedine izjave članova stranke, posebno u predizbornoj kampanji, kako bi dokazali da HDZ nije ništa drugo nego pokret koji želi obnoviti NDH i ustaštvo s jednakim posljedicama za Srbe u Hrvatskoj.⁷

Tijekom 1989. u rubrici nema posebnih tekstova o HDZ-u i Tuđmanu, već se spominju u nekim priložima koji kroz razne teme govore o teškom položaju Srba u Hrvatskoj, hrvatskom nacionalizmu i umanjivanju ustaških zločina. Tuđman se u tekstu iz svibnja 1989. uz neke druge ocjenjuje kao „avet iz prošlosti“ koji zajedno „uskraćuju srpskom narodu pravo na jezik i pismo i sve ostalo što mu označava njegovu nacionalnu pripadnost“.⁸ U brojnim

---

⁶ Pogledati: O. Milosavljević, „Metodološki problemi izučavanja stereotipa Srba o Hrvatima i Hrvata o Srbima“, *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, Zagreb 2001., str. 172.-174.

⁷ Davor Pauković, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest* (1/2008), str. 18.-20.

⁸ Veljko Guberina, „Zar se i sudski podnesak može vratiti zato što je napisan ćirilicom“, *Politika*, 29. 5. 1989.

reakcijama oko amandmana Slavice Bajan u Saboru SR Hrvatske o „brisanju“ Srba iz Ustava Tuđman se u tekstu iz srpnja 1989. spominje kao podupiratelj te ideje.⁹ U više tekstova njegovo ime pojavljuje se kada se govori o umanjivanju srpskih žrtava u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu. Primjerice u tekstu iz studenog navodi se da „danas nekakvi Tuđmani, Bobani grubo i bezobzirno falsifikuju historiju“¹⁰, dok u drugom iz prosinca piše da „pojedini Tuđmani i Kuharići hoće na svaki način da nam te žrtve i umanje, a svima nam je jako dobro poznato da na Kordunu nema brega, brežuljka ili uvale gde nije ubijen bar jedan Srbin“.¹¹

Prava provala tekstova u kojima se spominje HDZ i Tuđman uslijedila je nakon odluke o održavanju višestranačkih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj. Glavno obilježje tih tekstova je povezivanje HDZ-a¹² s hrvatskim nacionalizmom, ustaštvom i NDH. Kroz evociranje ustaških zločina, Jasenovca i ostalih stratišta željelo se ukazati kakvu budućnost nudi HDZ i što bi njegova eventualna pobjeda značila za Srbe u Hrvatskoj.

U siječnju je u rubrici objavljeno više tekstova u kojima autori alternativnu scenu u Hrvatskoj ocjenjuju kao nacionalističku: „Frankovluk koji je našu domovinu pretvorio u more krvi kuca na vrata“¹³; „Na našu najveću žalost i ogorčenje“ na javnu scenu u Hrvatskoj uvedeni su „većinom nacionalistički pokreti“...“E, to drugovi nije demokratija. Takvu demokratiju mi ne možemo priznati“.¹⁴ Autor u tekstu od 14. siječnja ističe da je formulacija o jeziku u Ustavu SR Hrvatske djelo Dalibora Brozovića koji „stoji“ uz Tuđmana, „vođu velikohrvatskih nacionalista“ u HDZ-u. U nastavku nadodaje: „Misli li neko da će se i tu zaustaviti? Neće. Prateći politiku i rad hrvatskih frankovaca, od njihova praoca doktora Josipa Franka u drugoj polovici 19. stolecja, oni idu kao svojevremeno i poglavnik Pavelić na stvaranje zasebne takozvane NDH i ovog puta, kao i dosad, van sastava Jugoslavije... Takvi pokreti, usko nacionalni, u Hrvatskoj mogu opet dovesti do noža i kame, a zna se na koga i za koga je takvo hladno oružje usmjereno“.¹⁵

Važno je naglasiti da se kroz tekstove delegitimizira gotovo cijela alternativna politička scena u Jugoslaviji, upozorava se na opasnosti od stihijske demokratizacije i podržavaju se uglavnom samo projugoslavenske i socijalističke inicijative. U tekstu od 15. siječnja autor piše: „Takozvani alternativni pokreti se množe kao gljive posle kiše. Tu su već

---

⁹ Miodrag Kosanović, „Radio-Tirana je prepričala 'Vjesnik' i Radio-Zagreb“, *Politika*, 12. 7. 1989.

¹⁰ Petar Vučetić, „Pišem da se zločini ne zaborave“, *Politika*, 19. 11. 1989.

¹¹ Miloš Ivanović, „Pisao sam rukovodstvu Hrvatske, sad se njihov SUP raspituje za moju 'aktivnost'“, *Politika*, 12. 12. 1989.

¹² Na početku je cijela alternativna, opozicijska scena u Hrvatskoj proglašavana više ili manje nacionalističkom, da bi se jačanjem HDZ-a pažnja, razumljivo, najviše usmjerila na tu stranku.

¹³ Zdenko Has, „Nismo i ne možemo biti protiv alternative i pluralizma ideja i programa“, *Politika*, 8. 1. 1990.

¹⁴ Stevo Pravdić, „Borci su zabrinuti zbog stanja u Hrvatskoj“, *Politika*, 10. 1. 1990.

¹⁵ Gojko Jakovčev, „Jesmo za alternativne pokrete ako su na liniji jugoslavenstva“, *Politika*, 14. 1. 1990.

formirane stranke na čelu sa Tuđmanom, Balenom, Čičkom, braćom Veselica, perjanicama masovnog pokreta iz sedamdesetih godina. Njihov rad se već oseća ne samo na rečima već i na delu. Pale se jugoslovenske zastave, bacaju se pitomci Jugoslovenske narodne armije u more, ugrožavaju se životi turista, putnika pa čak i dece, ruše se spomenici revolucije, eksplozije potresaju predstavništva iz drugih republika i krajeva zemlje¹⁶. Nekoliko dana kasnije u drugom tekstu se traži jasna ustavna zabrana svih stranaka koje se zalažu za „aktiviranje i ostvarivanje surovih i mračnih ciljeva iz prevaziđene i pobeđene prošlosti“¹⁷. Kroz kritike alternativne scene dovodilo se u pitanje i uvođenje višepartijskog sistema i njegove prednosti u odnosu na samoupravni socijalizam.¹⁸

Prvi opći sabor HDZ-a održan je 24. i 25. veljače 1990. u Zagrebu. U emotivnoj i uzavreloj atmosferi skupa sudjelovalo je 1760¹⁹ delegata, a uvodni referat pročitao je Tuđman. Najviše reakcija izazvala je Tuđmanova izjava „da NDH nije bila samo puka 'kvislinška' tvorba već i izraz kako povijesnih težnji hrvatskoga naroda za svojom samostalnom državom...“. On je također naglasio da je HDZ protiv svake nacionalne isključivosti priznajući sva prava srpskom pučanstvu u Hrvatskoj. Založio se za pomirbu iseljene i domovinske Hrvatske i općenito protiv podjela u hrvatskom društvu.²⁰ Sa Sabora je poslana i „Poruka mira i prijateljstva Srbima u Hrvatskoj“. U njoj se navodi da Srbima u Hrvatskoj od strane HDZ-a ne prijete nikakva opasnost. Obećava se poštivanje prava Srba i poziva na ravnopravnost: „Vi Srbi u Hrvatskoj dobro znate da ste, u odnosu na Hrvate, privilegirani i u sudstvu, policiji, diplomaciji, politici, vojsci... A ipak vam zlodusi iz Francuske 7 došaptavaju da vičete kako ste ugroženi“. U poruci se apelira i na Hrvate i na Srbe da ne dopuste da ih „šovinisti i mitomani nahuškaju na nove razdore i pogibelji“. Iako se poruke sa Sabora nikako ne mogu tumačiti kao poziv za obnovu ustaške NDH, treba reći da je u ta dva dana prevladavala užarena nacionalna atmosfera i zanos. Prema pisanju zagrebačkog tjednika *Danas* hadezeovci nisu „civilizirano“ saslušali poruku upućenu Srbima kojom se „na kraju pokušalo zamazati i amnestirati sve one furiozne izjave koje su dva dana pod starohrvatskim zastavama vodile svoje vampirsko kolo...“²¹

---

¹⁶ Vojo Radaković, „Zahtevamo da Sabor SR Hrvatske poništi sramne i neustavne odluke“, *Politika*, 15. 1. 1990.

¹⁷ Predsedništvo OK SSO Petrovac, politički aktiv OK SSO Petrovac, omladina opštine Petrovac na Mlavi, „Nećemo stranke koje seju mržnju“, *Politika*, 20. 1. 1990.

¹⁸ Primjerice: Mladen Puhalo, „Lice i naličje stranačke demokratije“, *Politika*, 2. 2. 1990.

¹⁹ „Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice“, *Glasnik Hrvatske demokratske zajednice*, broj 8, ožujak 1990., str. 7.

²⁰ „Programske zasade i ciljevi HDZ“, Uvodno izlaganje dr. Franje Tuđmana, *Glasnik Hrvatske demokratske zajednice*, broj 8, ožujak 1990., str. 17.-21.

²¹ Jelena Lovrić, „Između dvije vatre“, *Danas*, 6. 3. 1990., str. 14.-15.

Prema srpskom novinstvu događaji na Saboru HDZ-a, a posebno spomenuta Tuđmanova rečenica bili su još samo jedan dokaz da ta stranka propagira obnovu ustaštva i NDH. Nakon Sabora HDZ-a u rubrici su objavljena brojna pisma koja su redom ocijenila skup kao buđenje ustaštva i najavu mogućeg novog genocida nad Srbima.

Dan prije početka skupa u rubrici je objavljeno pismo predsjednika Srpske demokratske stranke (SDS) Jovana Raškovića upućeno Tuđmanu kao odgovor na njegov poziv za sudjelovanje na Saboru. U pismu se Rašković zahvalio na pozivu ali je odbio sudjelovati zbog „nekih moralnih razloga“. Kritizirao je Tuđmanovo upotrebljavanje etničkog i historijskog principa na štetu srpskog naroda prilikom budućeg utvrđivanja granica hrvatske države. Uz to, upozorio je da na nekim osnivačkim skupštinama HDZ-a „odjekuju bukački i genocidni pozivi“ i „ključa agresivnost koja podsjeća na atmosferu minhenskih pivnica“.²²

Autor priloga od 28. veljače navodi da je Sabor HDZ-a „posljednja opomena da se prestane sa čačkanjem đavola, pozivanjem u bratoubilački rat i zahtevima za 'nezavisnu državu Hrvatsku“.²³ Slijedećeg dana u drugom pismu ističe se da je poglavnik Ante Pavelić dobio dostojnog nasljednika u Tuđmanu koji očigledno „dosledno ide tragom prvog poglavnika“.²⁴ Istog dana naslov drugog teksta glasi „Ustoličiše 'Endehaziju' usred Zagreba“. U ocjeni skupa zaključuje se: „Desetkovanom srpskom narodu u Hrvatskoj trebalo je, izgleda, još otvorenije poručiti, ako nećete da doživite sudbinu kao 1941. god. selite se kud znate jer ćemo biti još nemilosrdniji!“²⁵ U mnogim tekstovima se upozorava ukoliko Tuđman i njegove pristalice dođu na vlast to će dovesti „do najkrvavijeg građanskog rata u Jugoslaviji“.²⁶ U strukturi diskursa posebno mjesto dobiva evociranje na genocid nad Srbima u Drugom svjetskom ratu. Jedan autor je predložio u borbi protiv genocida sljedeće: „Kao jedan od najboljih praktičnih primera borbe protiv genocida bilo bi prikupljanje dobrovoljnih priloga među hrvatskim školarcima i omladinom a sa namenom obnavljanja onih svetišta koja su ustaše porušile“.²⁷ Uz već spomenute teze i zaključke Tuđman i HDZ su u drugim tekstovima optuženi i za razbijanje Jugoslavije, separatizam, fašizam, krivotvorenje povijesti (broj

---

²² Jovan Rašković, „Razlozi našeg neslaganja“, *Politika*, 23. 2. 1990.

²³ Đorđe Simonović, „Fašizam na delu“, *Politika*, 28. 2. 1990.

²⁴ Marko Davidović, „Dostojni Pavelićev nasljednik“, *Politika*, 1. 3. 1990.

²⁵ Jandre Žakula, „Ustoličiše 'Endehaziju' usred Zagreba“, *Politika*, 1. 3. 1990.

²⁶ Radoslav Blagojević, „Duhovni otac frankovačkih pogroma i ustaškog genocida nad Srbima“, *Politika*, 3. 3. 1990.

²⁷ Stojan Adašević, „Očekujemo gest dobre volje“, *Politika*, 5. 3. 1990.

stradalih Srba u Jasenovcu), pa i za „tuđmanovštinu“ koja preko nogometnih navijača „puca u Jugoslaviju“.²⁸

U narednom razdoblju HDZ i Tuđman, uvijek sa sličnim i prije spomenutim ocjenama, pojavljuju se u tekstovima rubrike o „slučaju Benkovac“²⁹, skupu na Petrovoj gori, raspravama oko višestranačkog sistema, nacionalizmu i slično.³⁰

Nakon pobjede HDZ-a na prvim poslijeratnim višestranačkim izborima uslijedila je nova serija tekstova koji su po dobro uhodanom diskurzivnom obrascu obznanili pobjedu fašizma i ustaša i najavili ponovni obračun sa Srbima u Hrvatskoj. Tako se pobjeda HDZ-a u jednom tekstu ocjenjuje kao historijska tragedija hrvatskog naroda i ponavljanje nedavne prošlosti koje se Srbi trebaju pribojavati.³¹ Važno je napomenuti da tekstovi rubrike dosljedno prate članke i teme s redovnih stranica *Politike*, potvrđujući od strane „naroda“ ispravnost analiza, ocjena i komentara. Primjerice u jednom tekstu autor piše da je pročitao u *Politici* da se „utvare Pavelića i ustaša ponovno javljaju“, a nakon toga i sam nastavlja: „Na žalost, ne samo da se javljaju, oni su već osvojili vlast u Hrvatskoj i to legalnim putem, za razliku od 1941. god. kada su to uradili nasiljem“.³² Žestoko se osporava argumentacija prema kojoj je pobjeda HDZ-a posljedica „antibirokratske revolucije“ u Srbiji. Pri tome se kritizira „Borba“ koja se prema tekstu od 14. svibnja pridružila „Danasu“ i „Vjesniku“ u takvim tvrdnjama. U nastavku teksta se dodaje: „Stidljivo, ali razaznatljivo, dakako ('dakako' je omiljena reč poraženog hrvatskog političara Račana) dovede se na istu 'razinu' jedan eksgeneral, NDH-proklamator Franjo Tuđman, sa celokupnim svojim korpusom iz tuzemstva i inozemstva sa – revoltima građana u Srbiji! Kakve li fantasmagorije!“³³

Uspoređivanje pobjede HDZ-a s dolaskom ustaša na vlast 1941. glavni je motiv tekstova rubrike nakon izbora. To se odnosi na pitanje prekrajanja granica, odnosno stvaranja „Velike Hrvatske“ i prije svega najave novog mogućeg genocida nad Srbima. U dokazivanju „sigurnih znakova“ buđenja i restauracije ustaštva koriste se neke izjave hadezeovaca kao i

---

²⁸ Milutin Šoškić, „Tuđman i njegovi navijači“, *Politika*, 5. 3. 1990.; Čudomil Huber, „Činjenice se ne mogu obarati krivotvorenjima“, *Politika*, 8. 3. 1990.; Milun Nikolić, „Drastičan napad na JNA i sistem obrane SFRJ“, *Politika*, 9. 3. 1990.

²⁹ Na osnivačkoj skupštini ogranka HDZ-a u Benkovcu, 18. ožujka 1990., došlo je do incidenta i, kako su tvrdili hadezeovci, pokušaja atentata na Tuđmana. O tome pogledati: D. Pauković, nav. dj., str. 25.-29.

³⁰ Primjerice: Kolektiv Osnovne škole „Prva omladinska radna brigada Jugoslavije“, Sanica, „Zabraniti marš crnih hordi“, *Politika*, 12. 3. 1990.; Vajo Cvijanović, „Miting protiv sila mraka“, *Politika*, 13. 3. 1990.; Mihailo Ivezić, „'Umetnost' montiranja – bruka zanata“, *Politika*, 19. 3. 1990.; Stanislav Jokić, „Bio sam u Benkovcu“, *Politika*, 28. 3. 1990.; Danilo G. Koprivica, „U iščekivanju legalizacije višestranačkog sistema“, *Politika*, 1. 4. 1990.; Mile Durman, „HDZ – stranka zlih namera“, *Politika*, 20. 4. 1990.; Mihailo Ivezić, „Kasno se setili“, *Politika*, 22. 4. 1990.

³¹ Miloš Ivanović, „Srbi u Hrvatskoj su zabrinuti“, *Politika*, 29. 4. 1990.

³² Ben Akip, „Maspok se brzo oporavio“, *Politika*, 30. 4., 1. 5., 2. 5. 1990.

³³ Radomir Smiljanić, „Neće biti uzmaca“, *Politika*, 14. 5. 1990.

dogadjaji – sukob navijača i policije na nogometnoj utakmici Dinamo – Crvena Zvezda u Zagrebu sredinom svibnja, slučaj „srpskog mučenika“ Miroslava Mlinara nekoliko dana kasnije, ustavni amandmani iz srpnja, razne prijetnje, letci, telefonski pozivi i slično. U dosta tekstova nastoji se raznim „historijskim analizama“ potkrijepiti glavne teze, posebice kontinuitet antisrpske i nacionalističke politike u Hrvatskoj, od Starčevića, Pavelića, komunističke pa do „poglavnikovog nasljednika“ Tuđmana.³⁴

Širenje straha od nove vlasti, posebno među Srbima u Hrvatskoj, provodilo se stalnim usporedbama s ustašama i evociranjem žrtava i događaja iz prošlog rata. Za to su se koristili i udarni naslovi tekstova tipa „U predvečerje 'kristalne noći'“ ili „Prete nam smrću“. U posljednjem tekstu autor navodi: „Jašo Dereta i njegov sin Dule iz Šopota kod Benkovca nisu izuzeci među Srbima benkovačkog kraja koji su ovih dana zapljusnuti anonimnim prijetećim pismima, provokacijama i kojekakvim uznemiravanjima putem učestalih telefonskih poziva“. U anonimnom pismu piše: „Jašo seli se iz našeg mesta KLAĆEMO VAS“ (u pismu je i slika dr Franje Tuđmana).³⁵

Praktički svi tekstovi ocjenjuju da je za Srbe u Hrvatskoj, ali i mnoge „poštene“ Hrvate HDZ-ova vlast potpuno neprihvatljiva. U dodatno zaoštrenoj situaciji krajem srpnja u jednom tekstu opisuje se stanje u Hrvatskoj: „Višestranačka opozicija je potpuno razbijena i nova hrvatska vlada danas ubrzano i nesmetano restaurira nekadašnju NDH. Događaji, koji teku neviđenom brzinom, podudaraju se s onima u Njemačkoj 1933. kad je Hitler preuzeo vlast... U život se nasilno uvodi endehazijski jezik koji je postao 'šifra za raspoznavanje' članova HDZ-a od nečlanova... Srpski narod u Hrvatskoj danas živi u strahu i stišeće se oko SDS-a, jer drugog rješenja ne vidi. I velik dio Hrvata je zabrinut. Stariji ljudi se prisjećaju i govore da smo se vratili u 1941.“³⁶

Referendum o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj i „Balvan revolucija“ u kolovozu 1990. godine popraćeni su povećanom produkcijom tekstova o Hrvatskoj. U tekstu objavljenom 30. kolovoza autor podnosi kaznenu prijavu protiv najvišeg političkog vodstva Hrvatske, počevši od Tuđmana, zbog onemogućavanja održavanja „referenduma o srpskoj autonomiji na području srpske krajine u Hrvatskoj“.³⁷

---

³⁴ Primjerice: Dara Sobotka - Peleš, „Ni osveta, ali ni zaborav“, *Politika*, 22. 5. 1990.; Kosta Ugrica, „U predvečerje 'kristalne noći'“, *Politika*, 28. 5. 1990.; Batrić Jovanović, „Posljedice antisrpske politike“, *Politika*, 31. 5. 1990.; Koordinacioni odbor SUBNOR-a za: 6 ličku proletersku, 7. banijsku udarnu, 8. kordunašku udarnu, 19. sjevernodalmatinsku i 35. ličku udarnu diviziju, „Generali odlazeće vojske“, *Politika*, 1. 6. 1990.; Milić od Mačve, „Tuđman ne zna historiju“, *Politika*, 3. 6. 1990.; Josip Nikolajević, „Od tolikog antisrpsstva poštenom Hrvatu je neugodno“, *Politika*, 5. 7. 1990.

³⁵ Stevan Dereta, „Prete nam smrću“, *Politika*, 3. 6. 1990.

³⁶ Milorad Popović, „Pripadnost HDZ-u kao jedini kriterijum“, *Politika*, 26. 7. 1990.

³⁷ Josip Nikolajević, „Krivična prijava“, *Politika*, 30. 8. 1990.

Imenovanje bivšeg generala JNA Martina Špegelja ministrom u Vladi početkom rujna ocjenjeno je kao izdaja i grubo kršenje vojničke zakletve. O stanju u Hrvatskoj u tom tekstu se navodi: „Čitam da po Hrvatskoj vršljaju ustaše. Tuđman im je oprostio milion poklanih Srba. Novi vojni ministar je za početak dobio nekoliko hiljada vrlo čudnih vojnika, ne zna im se ni pravi naziv. Zovu ih poglavnikova garda, ustaška mladež, Tuđman – jungovi i sl. Za sada se sigurno zna, da moraju biti čistokrvni Hrvati. Izgleda da prednost ipak imaju potomci ustaša... U Virovitici se pucalo na Srbe, u Benkovcu su proradile ustaške kame, u Zadru su neki ljudi raskomadani, šta li je sada na redu?”³⁸ Prema komentaru u drugom tekstu ističe se da u Hrvatskoj – državi „vojne hunte”, nitko „neće osujetiti nepokolebivu volju” srpskog naroda „da se izbori za svoje legitimno pravo, za svoju autonomiju. Da onda mirno spava bez noćnih straža i barikada, koje su za sada, u 'demokratskoj' državi Hrvata jedina sigurnost za obespravljene Srbe”.³⁹

Strukturu argumentacije „srpskih straža” i „balavana” u Hrvatskoj jasno oslikava tekst od 13. rujna. U njemu autor ističe da je Tuđman preko svog ministra unutarnjih poslova objavio proglas u kojem poziva srpsko pučanstvo da preda oružje. Nakon toga nastavlja: „Ovakav je proglas izdao na isti način i poglavnik NDH Ante Pavelić 1941. godine, kojeg je srpski narod i poslušao, pa je predao oružje i na taj način omogućio redarstvenoj službi 'pravne države NDH' da puni jame i logore 'srpskim pučanstvom'. Vjerujte, gospodine predsjedniče, da Vam neće uspjeti nastavljanje ideologije Ante Pavelića i njegove NDH...”⁴⁰

Do kraja 1990. objavljena su brojna pisma koja su koristila istu argumentaciju u ocjenama i komentarima situacije u Hrvatskoj. Autori su na sve moguće načine nastojali pokazati i dokazati istovjetnost ili veliku sličnost nove hrvatske vlasti s onom iz vremena NDH.⁴¹ U tekstu od 31. listopada autor uspoređuje događaje u Zagrebu s onima u Berlinu ususret Drugog svjetskog rata.⁴² Važno je spomenuti i odnos prema prijedlogu Hrvatske i

³⁸ Jezdimir Lakićević, „General je pogazio vojničku zakletvu“, *Politika*, 7. 9. 1990.

³⁹ Radimir Smiljanić, „Vojna hunta u Hrvatskoj“, *Politika*, 7. 9. 1990.

⁴⁰ Dragutin Đurić, „To je loša računica“, *Politika*, 13. 9. 1990.

⁴¹ Primjerice: Milan Trešnjić, „Tragična metamorfoza“, *Politika*, 30. 10. 1990.; Živko Čule, „Samozvana gospoda i lažni doktori“, *Politika*, 18. 11. 1990.; Milan Čubrić, „Pogrešna adresa“, *Politika*, 25. 1. 1991.

⁴² „Beogradska televizija je 27. oktobra emitovala 'Teleobjektiv' koji nam je otkrio jedno bučno hadezeovsko slavlje na Trgu bana Jelačića, u Zagrebu. S indignacijom i tugom posmatrao sam to bezumno nacionalističko histerisanje. Je li to ružna halucinacija, ili užasna stvarnost? Da li se to dešava u ovoj našoj – još postojećoj – Jugoslaviji, ili je to repriza stravičnog nacističkog bezumlja iz vremena pred početak Drugog svjetskog rata?

Ono što se događalo na zagrebačkom trgu do u detalje se podudara sa scenama mahnitavanja Hitlerovih nacional-socijalista! Upoređenja zabrinjavaju. U Berlinu, pred Drugi svjetski rat, Hitler je urlao o nemačkoj 'čistoj' rasi! U Zagrebu, Tuđman proklamuje etnički 'čisto' hrvatstvo! U Berlinu razjareni nacionalisti vijorili su zastavama sa kukastim krstom! U Zagrebu viju se danas 'šahovnice' i prolamaju ullici: 'Dosta nam je Srbije!' U Berlinu u prepunim pivnicama, odjekivali su ullici: 'Smrt Jevrejima!' U Zagrebu i oko Knina besomučna najezda do zuba naoružanih specijalaca koji nasrću na goloruki srpski narod!”, Nikola Drenovac, „Upoređenja koja zabrinjavaju”, *Politika*, 31. 10. 1990.

Slovenije o konfederalnom uređenju Jugoslavije. Primjerice, u pismu od 8. studenog 1990. autor piše da „proustaški mudrijaši traže konfederaciju“ i ako u tome ustraju „Srpska krajina i dio Bosne spojiti će se s Republikom Srbijom”.⁴³

Krajem 1990. i početkom 1991. godine glavna tema vezana za Hrvatsku u rubrici bila je naoružavanje hrvatske policije uvozom oružja iz inozemstva. Nakon pobjede HDZ-a na izborima JNA je preuzela kontrolu nad oružjem Teritorijalne obrane, a Hrvatska je u kontekstu „balvana“ počela pojačavati i naoružavati policijske snage. To je dodatno pojačalo napetosti što je u konačnici rezultiralo dogovorom krajem siječnja o razoružanju i raspuštanju pričuvnog sastava hrvatske policije. Nakon prikazivanja filma (*Što je istina o naoružavanju HDZ-a u Hrvatskoj*) na televiziji o naoružavanju policije u Hrvatskoj JNA i srpsko vodstvo predložili su uvođenje izvanrednog stanja što je Predsjedništvo SFRJ odbilo.⁴⁴

Pisma objavljena u rubrici ove su događaje ocijenili kao konačnu pripremu rušenja Jugoslavije i novog genocida nad Srbima. U tekstovima se traži predaja oružja, raspuštanje „ustaških“ formacija, hapšenje odgovornih „vrhovnika“ HDZ-a i naposljetku rušenje vlasti u Hrvatskoj. Tekst objavljen 25. siječnja situaciju u Hrvatskoj opisuje na slijedeći način: „Ponovo je došla do izražaja ustaško-balistička alijansa sa ostalim fašističkim prirepcima kojima su Srbija i srpski narod bili glavna meta u vršenju neopisivih zločina, kao da su Srbi, a ne oni, stvorili Jasenovce i popunili jame i bezdane nevinim hrvatskim stanovništvom... Prikazujući se lažno svetu kao borci protiv 'srbokomunizma', uspeli su da dobiju ogroman novac za naoružanje paravojskih jedinica koje treba u povoljnom trenutku pretvoriti u redovnu vojsku koja uz pomoć ostalih separatista i secesionista treba da krene u pohod protiv srpskog naroda... Sada taj srpski narod ne samo što nije izjednačen u pravima sa hrvatskim narodom – fizički je ugrožen i u strahu za svoju decu provodi besane noći očekujući upad 'specijalaca' odevenih u uniformu kakvu su nosili pripadnici zloglasnih 13. SS 'Handžar' divizije i kosovske 'Skender beg' divizije... Na kraju postavlja se opravdano pitanje šta će biti sa srpskim golorukim narodom...“⁴⁵ Nakon spomenutog dogovora krajem siječnja autor u jednom tekstu zahvaljuje JNA „što nas spasi ustaškog noža“. U nastavku traži da se oružje preda i uskladišti, a da se uhapsu odgovorni i utvrdi odgovornost Tuđmana.⁴⁶ Slijedećeg dana navodi se da „ministri-ubice Martin Špegelj i Josip Boljkovac predvođeni Tuđmanom” pripremaju

---

⁴³ Josip Nikolajević, „Srbofobično negiranje istorijskih činjenica“, *Politika*, 8. 11. 1990.

⁴⁴ O političkim ciljevima aktera, ulozi JNA i općenito kontekstu ovih događaja pogledati: Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., str. 384.-387.; Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, Zagreb, 2005., str. 111.-112.; Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Beograd, 1996.; Davor Marijan, „Oružane snage SFRJ u izvanrednim prilikama“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 2/2002., str. 339.-376.

⁴⁵ Milan Čubrić, „Pogrešna adresa“, *Politika*, 25. 1. 1991.

⁴⁶ Lela Ivanović, „Zna se ko je kriv“, *Politika*, 1. 2. 1991.

nove jame i stratišta. Za Špegelja, bivšeg generala JNA, se kaže da „hladnokrvno pravi spiskove za podmuklu likvidaciju svojih dojučerašnjih saradnika i članova njihovih porodica. Njegov moto: ubiti, zaklati, pištoljom u stomak, bombu u stan, nema veze što su tu deca, pravo je ogledalo HDZ ideologije i njihove demokratije. Istorija će ih verovatno zabeležiti kao zaslepljene nacionaliste, rasiste i organizatore genocida...”⁴⁷ Dva dana kasnije pismom se javljaju žene iz inicijativnog odbora Pokreta žena za očuvanje Jugoslavije koje su između ostalog tražile da se „ustaški 'ministar rata' Martin Špegelj odmah privede nadležnom vojnom istražitelju, jer je našoj deci, vojnicima, starešinama i narodu pripremao pokolje, a našim majkama, sestrama, ženama crne marame i večiti bol”. Također su zahtijevale da savezni premijer Ante Marković podnese ostavku jer „nije učinio ništa da savezni državni organi funkcionišu na čitavoj teritoriji Jugoslavije”. Na kraju su tražile i „zabranu rada HDZ, jer je izašla iz okvira građanske i političke partije, a preuzela ulogu fašističkih ustaško-terorističkih organizacija, do zuba naoružanih, čije odrede predvode ustaški emigranti i petokolonaši”.⁴⁸ U jednom tekstu se tvrdi da je „dobro poznato“ da „hrvatski narod u svojoj historiji nikada nije imao sreće da ima dobru i poštenu vlast”. Posebno se ističu 1941., 1971. i na kraju 1990. godina. Prema tekstu te vlasti nudile su hrvatskom narodu „isključivo genocidno ponašanje, antijugoslovensku i svakako antisrpsku opciju”. Na kraju se hrvatskom narodu preporučuje, „jer je poslednji čas, da se zauvek reši i oslobodi takve vlasti, koju predvodi grupa jastrebova HDZ-a, a naročito petokolonaša i izdajnika: Tuđmana, Mesića, Špegelja, Boljkovca, Rukavine, Bobetka i drugih, koji na kraju dvadesetog veka ponovo organizuju ustašku vlast i pripremaju pokolj srpskog naroda i pripadnika JNA na području Hrvatske...”⁴⁹ Istu argumentaciju i zaključke donose i drugi tekstovi o ovim događajima.⁵⁰

U ožujku 1991. rubrika „Odjeci i reagovanja” prestala je izlaziti, a Hrvatska je bila na rubu rata.

---

⁴⁷ Borci sekcije 2. ličke proleterske brigade 6. ličke divizije „Nikola Tesla”, „Stvarali smo Jugoslaviju i ne damo je“, *Politika*, 2. 2. 1991.

⁴⁸ Rabija Šubić, Milena Kusmuk, „Nećemo opet crne marame”, *Politika*, 4. 2. 1991.

⁴⁹ Borci bitke na Kozari koji žive u Beogradu, „Umesto hleba nude 'kalašnjikove““, *Politika*, 6. 2. 1991.

⁵⁰ Na primjer: Božo Radulović, „Pismo Predsedništvu SFRJ“, *Politika*, 3. 2. 1991.; Josip Molnar, „Zašto ćute“, *Politika*, 3. 2. 1991.; Nail Redžić, „Ponosni smo na JNA“, *Politika*, 6. 2. 1991.

Nekoliko zaključaka

Prikaz tekstova pokazuje da je rubrika bila sastavni i najradikalniji dio srpske novinske propagandne mašinerije. Od svog pojavljivanja HDZ je u rubrici prezentiran kao nacionalistička, „maspokovska“ i konačno proustaška stranka. Diskurs o HDZ-u koji se oblikovao i reproducirao u rubrici isključivao je bilo kakvu mogućnost života Srba u Hrvatskoj u kojoj je na vlasti „ustaška stranka“.

Pogledom na pojavnost pojedinih termina u tekstovima u kojima se spominje HDZ i Tuđman uočavaju se gotovo u pravilu riječi poput *NDH*, *genocid*, *ustaše*, *ustaštvo*, *nacionalizam*, *antisrpska politika* i slično.

Oblikovani i prezentirani diskurs u analiziranim tekstovima rubrike zasigurno je služio kao sredstvo u ostvarivanju određenih političkih ciljeva. Iz prikazanog diskursa može se naslutiti da je za Srbiju (Srbe u Hrvatskoj) HDZ ili bilo koja druga stranka s hrvatskim nacionalnim programom neprihvatljiva iz razloga što je ona zapreka ostvarenju proklamiranih ciljeva političkog vodstva Srbije. Analizirani primjer može nam pomoći u rasvjetljavanju političkih strategija, odnosno načina legitimizacije kreatora diskursa. Jednolične argumentacijske strukture u pismima i njena podudarnost s tekstovima na redovnim stranicama *Politike* jasno nam ukazuju na korištenje rubrike u svrhu „narodne“ potvrde dominantnog političkog diskursa.

Neosporno je da je u vrijeme nacionalnih homogenizacija i zanosa tijekom 1989./90. s obje strane bilo uvredljivih i nacionalističkih izjava kao i raznih incidenata na nacionalnoj osnovi, ali to nikako ne umanjuje odgovornost rubrike u medijskoj pripremi rata u Hrvatskoj (Jugoslaviji) i stereotipnom određenju i prikazu „historijskog neprijatelja“ reinkarniranog u obliku HDZ-a i Franje Tuđmana.

SUMMARY: This article presents texts about Croatian Democratic Union (HDZ) and Franjo Tuđman published in column *Reflections and Responses* (Odjeci i reagovanja) in Belgrade's daily newspaper *Politika*. Column was created in the context of populist and nationalistic wave in Serbia at the end of the 1980's. This column certainly represented the

most explicit example of populism, mythomania and homogenization of public opinion in journalism in the period of ideological construction of “Serbian issue” and the solution of Yugoslav crisis. From the start, texts in column presented Croatian Democratic Union and Franjo Tuđman as strongly connected with Croatian nationalism and the “ustasha” movement. According to articles published in column, the fact that Croatian Democratic Union won election in Croatia meant that Independent State of Croatia (NDH) is re-established. That was also interpreted as an announcement of new genocide over Serbs in Croatia. Based on examples analyzed in the paper, it may be concluded that column was the integral and the most radical part of Serbian nationalistic discourse in journalism.

KEY WORDS: *Reflections and Responses* (Odjeci i reagovanja), *Politika*, Croatian Democratic Union, Franjo Tuđman, Serbian journalistic discourse.